

Nathan Söderblom, ekumeniken och Europa

STAFFAN RUNESTAM

Fil. Dr Staffan Runestam, Uppsala, tar i sin artikel upp frågan om Nathan Söderbloms syn på ekumenikens betydelse för ett enat och fredligt Europa. För Söderblom var ekumeniken mellan de kristna kyrkorna och strävan efter europeisk fred intimt förknippade, och artikeln skildrar hans oförtrutna arbete med båda under 1910- och 1920-talet.

Då Nathan Söderblom öppnade allmänna kyrkomötet 1920 talade han om den fredens nöd, som avlöst krigets, «vars elände och otrygghet ingen kunnat ana», om hur människors blickar nu vände sig till kyrkan, «såsom kärlekens, sanningens och rättfärdighetens korade tjänarinna» att läka sårerna och hejda själviskhetens, ondskans och bitterhetens makt i folkens samliv. Men kyrkan var splittrad. «Därför», fortsätter han, «kännetecknas denna vändpunkt i kyrkans historia såsom ingen föregående av strävan närmast för samarbete såsom en omedelbar nödvändighet.» Kristenheten börjar inse, att dess enhet icke är en vacker men opraktisk, kanske farlig dröm hos vissa ivrare utan «helt enkelt en fråga om rätt eller orätt, om lydnad för Kristi klara bud eller brott mot evangeliets ande.»¹

Denna vändpunkt i kyrkans historia. Formuleringen visar hur starkt första världskriget påverkat Nathan Söderblom i hans syn på kyrkan, hennes ställning och uppgift i en ny tid. Att nu gällde samverkan, «enig kristendom». Man märker det — för svenskt vidkommande — redan i språket. Fastän han här framträder i ett utpräglat statskyrkligt sammanhang, nyss hälsat ecklesiastikministern använder han aldrig i talet orden Sveriges kyrka eller Svenska kyrkan eller ens vår kyrka utan Kristi kyrka, Kristi kyrka och församling i Sveriges land. Det allmänliga sätts först. Ty i en nation, i ett folk måste kärnan, själen vara Guds kyrka, Kristi heliga församling, «som icke begränsas eller får monopoliseras av någon nation». Om han på det provinsiella planet i programskriften *Sveriges kyrka*, 1908 satt

som mål för henne att vara «inbegreppet av kristenheten i Sverige» förtydligas nu uttrycket, då han i tal och skrift övergår till att säga «kyrkan i Sverige» innefattande varje organiserad religiös verksamhet, alla sant troende i landet antingen de bekände sig till den ena eller den andra delen av kristenheten.²

Ärkebiskopens ekumeniska «propaganda» — som den kallas — väcker betänkligheter. För Bibeltrogna vänner betyder den att nu går det utför. «Får marschen fortsätta i samma tempo som hittills» skriver *Nya Väktaren* är det snart slut med fädernas kyrka i Sveriges land. En schartauansk präst tycker i *Svensk kyrkotidning* att det gått för långt, då man inte längre får «tala om och hålla på vår svenska evangelisk-lutherska kyrka» men bemöts av andra som ansluter sig till det vidare perspektivet.³ Men Söderbloms ståndpunkt var klar. De nationella religionssamfundet är geografiska ej konfessionella storheter. Kyrkan är till sitt väsen *universell* — således också dess svenska avdelning — och måste vara det för att fylla sin *nationella* uppgift.⁴

² S. Runestam: «Svenskt och främmande hos Nathan Söderblom» i: *Nathan Söderblom präst, professor, ärkebiskop*. Uppsala 2000, s. 19 ff.; N. Söderblom: *När stunderna växla och skrida*. Saml. 4. Sthlm 1921, s. 93; *Religionen och kyrkan*. Föredrag 8/12 1918 (NSS. *Manuskript*, UUB).

³ *Nya Väktaren* 12(1919):4 s. 61; *Svensk kyrkotidning* 1/6, 15/6, 22/6, 6/7 1921.

⁴ N. Söderblom: «Evangelisk katolicitet» i: *Enig kristendom*. Sthlm 1919, s. 83; N. Söderblom: *Kyrkans uppgift i fredsarbetet*. Sthlm 1917, s. 28; *The church and the nation*. Föredrag i Edinburgh 26/5 1929 (NSS. *Manuskript*, UUB).

¹ Tal vid kyrkomötets öppnande 23/10 1920 (NSS. *Manuskript*, UUB).

Om kyrkans enhet yttrade han sig redan som professor. «Ett av samtidens största strävanden» kallar han den 1911 i ett programtal, vilket «klart uttalade» hans ekumeniska grundtankar.⁵ Men först som ärkebiskop i Uppsala — den förnämsta platsen i den evangeliska kristenheten vid sidan av Canterbury — kan han predika i ämnet med rätt myndighet och vänta sig bli hörd.⁶ Grunddokumentet för detta arbete — han pekar själv ut det som sådant — är den vädjan på sju språk «För fred och kristlig gemenskap» som han tog initiativ till och fick protestantiska kyrkor i Europa och Amerika att underteckna så att det kunde sändas ut från Uppsala den 27 november 1914. «Vi kyrkans tjänare, rikta till alla dem, som i denna sak äga makt och inflytande, en enträgen vädjan att fatta tanken på fred allvarligt i sikte, så att blodsutgjutelsen snart må upphöra. I synnerhet påminna vi medkristna av skilda nationer, att kriget icke kan slita de band, medels vilka Kristus förenar oss inbördes.»⁷ Budskapet framfördes, anmärkte Anna Söderblom i en återblick «då krigsentusiasmen ännu var på kokpunkten och freden icke opportun för någondera parten».⁸ Innehållet, tidpunkten gör att uppropets betydelse för den ekumeniska rörelsens och för Söderbloms egen trovärdighet i denna knappast kan överskattas.

Redan under kriget vill Söderblom få möten till stånd för att främja fred och kristlig gemenskap. Ett sådant äger rum i Uppsala i december 1917 men måste inskränkas till att omfatta representanter blott för neutrala stater. Vid två

⁵ N. Söderblom: «Kyrkan i nutiden» i *Tal och skrifter*. D. 3. Malmö 1930, s. 113 ff.; Anna Söderblom i förordet till N. Söderblom: *Tal och skrifter. Predikningar*. Sthlm 1933; jfr N. Karlström: *Kristna samförståndssträvanden under världskriget 1914–1918*. Sthlm 1947, s. 228 f.

⁶ N. Söderblom t T. Andrae 24/3 1914 (T 3 aa:21, UUB).

⁷ *För fred och kristlig gemenskap*. Uppsala & Sthlm 1914; N. Söderblom: *Tal och skrifter*. D.1. Malmö 1929, s. 175; N. Söderblom: *Tal och skrifter*. D. 3. Malmö 1930, s. 204; Förslag till ekumenisk konferens. Sthlm 1920 (N. Söderblom. *Ekumeniska samlingen* — i forts. ES, UUB).

⁸ [Om den ekumeniska väckelsen]. Ofullständigt manuskript 1937 i Anna Söderbloms samling, UUB.

tillfällen 1918 först i april och sedan i september söker han samla en bredare internationell konferens men båda gångerna förgäves. Kriget och tidens oro hindrar alltjämt planernas förverkligande. Så förklarar den finske ärkebiskopen Gustaf Johansson den 25 januari 1918 på inbjudan till aprilkonferensen, att han gärna vill delta men är tveksam om han alls i den oroliga inrikespolitiska situationen kan resa. Två dagar senare utbryter det röda upproret i Helsingfors och inbördeskriget i Finland. Och brevet når sin adressat först i maj.⁹

Men det är inte bara störda kommunikationer och visumsvårigheter som hindrar. De franska protestanternas samarbetsorganisation — La fédération protestante de France — svarar att man inte kan delta i samtal med män från ett land, vars soldater skjuter på våra söner och bröder och ännu okuperar delar av fosterlandets heliga mark. Den andliga gemenskapen efter kriget kan blott återupprättas om de skyldiga förklaras skyldiga. Vi fordrar, skriver man, i Guds och Kristi namn att fullt ljus kastas över krigets orsaker hur det förklarats, hur det förts och kräver att det goda kallas gott och det onda ont.

Skrivelsen var undertecknad av de fyra ledamöterna i federationens verkställande utskott. Presidenten, Edouard Gruner, förklarade i ett följebrev att han personligen skrev under på varje ord i dokumentet och att det var omöjligt för fransmän att delta i en internationell konferens så länge de som var skyldiga till kriget, av vilket hela mänskligheten lider, inte erkänner Sanningen och inte ödmjucar sig inför Gud.

Varken i det officiella svaret eller i Gruners brev nämns tyskarna vid namn men det är de som fördöms. Deras brott är inte bara förbrytelser mot mänskligheten utan mot Gud. Tydligen vädjar Söderblom nu om omprövning men avvisas telegrafiskt av presidenten som understryker att federationens beslut vilade på rent andlig grund — «purement spirituel» — och ej dikterats av moraliska och politiska omständigheter.¹⁰

⁹ Konferensplanerna 1917 och 1918 utförligt redovisade i N. Karlström 1947 kap. V och VI; G. Johansson t N. Söderblom 25/1 1918 (N. Söderblom, ES, UUB).

¹⁰ Fédération protestante de France t. N. Söderblom 26/2 1918, E. Gruner t. N. Söderblom 28/2, 23/3 1918 (N. Söderblom. ES, UUB).

Samma misstämning kännetecknar fransmännens inställning till de föreläsningar i Uppsala i Olaus Petri stiftelsens regi som Söderblom initierar 1918 och som var, skriver Yngve Brilioth, «ett av de viktigaste monumenten i den ekumeniska rörelsens historia».¹¹ Meningen är att evangeliska samfund samt den grekisk-ortodoxa kyrkan och deras plats inom kristenheten skall presenteras i en serie som i tryck fick heta *Kyrkans enhet*. Först ut den 14 september är doktor A. J. Carlyle från Oxford. Redan i februari 1918 hade Söderblom inbjudit Henri Monnier, professor vid den protestantiska teologiska fakulteten i Paris. Men denne var inkallad som fältpräst vid fronten.¹² Söderblom vände sig då till en av den lutherska protestantismens ledande män i Frankrike, Sverigevännen Edouard Soulier, som är villig att komma. I Uppsala utsätts han att med början den 23 september hålla två föreläsningar om katoliker och protestanter i Frankrike under de sista hundra åren.

Den 24 augusti 1918 redogör emellertid *Stockholms-Tidningen* för höstens föreläsningsserie i Uppsala med bland andra pastor Soulier. Det uppmärksammas i fransk press, som finner att även en tysk professor från Berlin skall medverka, vilket borde göra det omöjligt för en fransman att delta. Soulier förklarar då att han inte kan vara med i ett sammanhang som även rymmer fienden, tyskarna. Samtidigt rapporteras i tidningarna om den planerade internationella ekumeniska konferensen i Uppsala i september 1918. De båda evenemangen kopplas ihop i fransk press. Men att det ena, kyrkliga — som dessutom efter beslut i juli skjutits på framtiden — var helt skilt från den Uppsala universitet tillhörande Olaus Petri stiftelsens agenda, vilket Söderblom påpekade, kunde eller ville man inte förstå i Paris. Söderblom informeras om denna franska ovilja att alls ha med tyskar att göra även av svenske ministern, Ehrensvärd. Denne solidariserar sig märkligt nog helt med anställningslandet i kravet på att gå till rätta med de män som under krigsåren dikterat Tysklands utrikes-

politik och först sedan Tyskland besegrats och en helt annan anda infunnit sig hos tyskarna öppna en dialog.

Det franska misstänkliggörandet av Olaus Petristiftelsen som partisk för tyskarna retar dess inspektor. Att inbjuda föreläsare från såväl England, Frankrike som Tyskland har varit en sådan enkel och lojal gärd åt neutraliteten att det är ofattligt att den väckt förargelse i franska tidningar säger han i ett pressmeddelande och höjer för en gångs skull rösten i harm: «Jag vågar det påståendet att ingen svensk kyrkoman efter reformationen gjort och gör alltjämt mer än jag, för att upprätthålla och stärka andliga förbindelser med Frankrike och England.»¹³

Visserligen kom Edouard Soulier senare under hösten och höll en Olaus Petriföreläsning men först efter Tysklands kapitulation och i ett ämne, som inte hade något med serien *Kyrkans enhet* att göra. Den franska protestantismen blev aldrig presenterad i Uppsala.¹⁴ Det var resultatet av att ingen sammanblandning med tyskar tolererades på franskt håll. Så lidelsefullt var hatet efter fyra års krig. Här i Paris, skrev envoyén Ehrensvärd i augusti 1918, kan man inte öppet använda ordet fred — paix — utom möjligen i sammanställningarna Rue de la Paix och Café de la Paix. En stämningsbild med innebörden: kriget måste fortgå tills Tyskland krossats.¹⁵

Fransmännen krävde i praktiken att även kristna i neutrala länder dömde tyskarna som skyldiga till kriget. Det vägrade Söderblom uttryckligen att göra. Vad han ansåg gällde i skuldfrågan stod att läsa i novembermanifestet 1914: «De verkliga, djupa orsakerna, som i tidens lopp hopat sig, och fredsbrottets närmaste anledningar skall historien utröna. Gud allena

¹³ *StT* 24/8, 25/8, 30/8, 13/9 1918; A. Ehrensvärd t N. Söderblom 30/8 1918, 10/7 1919, E. Soulier t N. Söderblom 14/7, 7/9 1918 (N. Söderblom. *ES*, UUB); *StT* 5/5 1917; B. Sundkler: *Nathan Söderblom*. Lund 1968 s. 214; Pressmeddelande 3/9 1918 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

¹⁴ Serien *Kyrkans enhet* kom att omfatta elva band; *UNT* 18/11 1918; jfr N. Karlström: *Kristna samförståndssträvanden*, s. 557.

¹⁵ A. Ehrensvärd t N. Söderblom 30/8 1918 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

¹¹ Y. Brilioth: «Den ekumeniska gärningen» i: *Nathan Söderblom in memoriam*. Sthlm 1931, s. 295.

¹² H. Monnier t. N. Söderblom 5/3 1918 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

ser och dömer hjärtans tankar.»¹⁶ En retorik särdeles kärv genom att framställa Tysklands krigföring som brott mot Gud måste de franska protestanterna — såsom blott en liten minoritet i samhället — bruka för att inte överglänsas i patriotism av den katolska majoriteten, som ansåg att det fanns «en kristlig rätt till krig» såsom det mot tyskarna.¹⁷ Under år framöver ansträngdes därav de evangeliska samfundens enhetsarbete svårt liksom Söderbloms personliga förbindelser med Frankrike.

Efter det tyska sammanbrottet och vapenstillståndet 11 november 1918 börjar gränserna öppnas. Man märker i hans korrespondens hur den svenske ärkebiskopen längtar ut till Europa, att i personliga möten knyta kontakter med de ledande i kontinentens evangeliska samfund och med Church of England. Redan 3 december skriver han: «Från London heter det, att jag bör resa dit i början av januari på inbjudan av Canterbury» och jag borde även besöka Paris. Först hösten 1919 förverkligas planerna men nu med en resa till Holland, där den av Söderblom länge förberedda internationella konferensen efter «otroliga mödor» blir av i Oud Wassenaer.¹⁸

Dessförinnan har Söderblom den 1 april på inbjudan av universitetet föreläst i Helsingfors om den trosgemenskap utan yttre organisation han kallade «Evangelisk katolicitet», vars första regel var varje kyrkas, varje samfunds inom kristenheten trohet mot det egna andliga arvet, fasthållande vid den egna identiteten men med full respekt för andras ideal och klart uttryckt vilja till samarbete.¹⁹ «Guds orkester är ej enstämmig». De orden hade inlett hans Trettondagspre-

dikan 1912. Samma mening hade 1921 uttalandet att Jesus «anbefaller ingen uniformering, endast efterföljelse». Nu de första fredsåren ger han sin ekumeniska lösen: ej sammanblandning, ej likformighet utan enhet i mångfald.²⁰

Vad slags enhet? Den som «djupast är att finna» vid Kristi kors. Så formulerade Söderblom — ytterst personligt — tesen om de kristnas enhet neutrala konferensen 1917 antog. Ty «korsets hemlighet» försvarar han som den dogm, vilken ej i minsta mån får förflackas: «min och otaliga kristna människors högsta, nej enda tröst i liv och död». Ombedd att kort uttrycka vad kärnan i kristendomen var för honom svarar han därför: «Zentrum meiner Theologie ist das Geheimnis des stellvertretenden Leidens Christi». Denna korsteologi, visar Brilioth, var «djupunkten också i hans ekumeniska tänkande». Vittnesbörden om världskyrkokonferensen 1925 ansåg Söderblom bekräfta «att Kristi kors var medelpunkt under hela mötet».²¹

Under Kristus Konungen av alla erkänd som Herre samlades ombud för kyrkor och samfund av olika trosriktningar i Stockholm 1925. Inneslutna i denna gemenskap — det var tanken — behövde de inte tillhöra samma konfession för att känna ansvar att söka efterfölja Mästaren och fullgöra hans tankar i samfundslivet, för att enas i «en ny etisk trosbekännelse».²²

²⁰ Predikan i Mora kyrka 6/1 1912 (NSS. Manuskript, UUB); N. Söderblom: *De kristnas enhet*. Sthlm 1922, s. 20 f.; N. Söderblom 1921, s. 211.

²¹ N. Söderblom 1919 s. 116; N. Söderblom: *Gå vi mot religionens förnyelse?* Sthlm 1919, s. 12; Signerad handskrivna text tryckt i offset på insatt blad i P. Katz: *Nathan Söderblom*. Halle 1925; Y. Brilioth 1931, s. 296; N. Söderblom: *Kristenhetens möte i Stockholm*. Sthlm 1926, s. 79. Budskapet förde Arvid Runestam vidare till det ekumeniska mötet i Oxford 1937 med orden: «The great thing about the World conference at Stockholm was that it gathered round Jesus Christ and Him Crucified» (*From Stockholm to Oxford*. Manuskript juni 1937. A. Runestam, UUB); Anna Söderbloms slutord från samma konferens löd: «Under Jesu Kristi kors räcka vi ut våra händer» (se not 8).

²² Intervju med NS i *AB* 13/2 1925; N. Söderblom t Anna Söderblom 9–13/8 1920 (NSS. *Familjebrev*, UUB); N. Söderblom: *Tal och skrifter*. D. 3. Sthlm 1930, s. 190.

¹⁶ »Jag nekar att fördöma Tyskland» skrev NS 24/8 1915 i en replik till *Social-Demokraten*; «För fred och kristlig gemenskap». Uppsala och Sthlm 1914.

¹⁷ Citat ur *Le Figaro* i *SfT* 13/9 1918; jfr N. Karlström 1947, s. 54.7.

¹⁸ N. Söderblom t S. Söderblom 3/12 1918, 25/2, 28/2 1919 (NSS. *Familjebrev*, UUB); N. Söderblom t Anna Söderblom 9–13/8 1920 (NSS. *Familjebrev*, UUB); N. Söderblom: *Tal och skrifter*. D. 2. Malmö 1930, s. 72.

¹⁹ N. Söderblom 1919, s. 67–126; Jfr N. Karlström 1947, s. 243 & N. Karlström: «Ett ekumeniskt kyrkoråd» Nathan Söderbloms ekumeniska program av år 1919 i *Kyrkohistorisk årsskrift* 58(1958), s. 145 ff.

I Oud Wassenaer är 15 länder representerade med särskilt kvalificerade delegationer från Amerika, England och Tyskland. Två franska metodister deltog men ingen av dem ledande inom den franska protestantismen. Ty Fédération protestante de France hade svarat på inbjudan att det var omöjligt att sända delegater till en konferens med tyskar närvarande utan föregående uppgörelse i skuldfrågan. Att tuga om den vore att uppmuntra de skyldiga att inte erkänna sina brott, ett förräderi mot Kristus och mot det kristna samvetet. Och att handla mot sitt samvete, citerade man Luther, var farligt.²³

Detta möte, vid vilket den svenske ärkebiskopen för första gången framlade förslaget om en ekumenisk världskonferens, kom att få utomordentlig betydelse för den ekumeniska rörelsen och för Söderblom själv som europeisk kyrkoman. När han senare i livet ser tillbaka på vad som utträttats i Oud Wassenaer är det med rörelse och stolthet. Hur man från de evangeliska kyrkorna — splittrade i sina yttre former men förenade i djup *inre* enhet²⁴ — i skuggan av den hårda Versaillesfreden förmår samlas för att bekämpa hatet och bitterheten mellan länder och folk med början hos sig själva. «De voro de första», påminner han, «säger de första, ansvariga män och kvinnor från de så kallade fiendeländerna, som verkligen samlades till uppriktigt och broderligt samråd» och därmed visade vad som förutsagts i appellen 27 november 1914 att ingenting «die Bande zerreissen kann, mit denen Christus uns unter einander verbindet». Mycken självövertvinnelse hade krävts och vilja till försoning. Så hade de två franska observatörerna med stöd av ett brev till konferensen från den protestantiska federationen i Paris framtvingat ett enskilt möte mellan fransmän, tyskar, belgare och italienare för en konfrontation i frågan om skulden till kriget.²⁵

Lätta hade heller inte dagarna i Oud Wassenaer varit för Söderblom personligen. Orsaken var — en sons deltagande i första världskriget på

Tysklands sida. Sven Söderblom, 19 år, antogs som officersvolontär 1 februari 1917 i 4:e preussiska artilleriregementet för att efter utbildning skickas till fronten. Antikrigspressen i Sverige anklagade ärkebiskopen för att sända ut sin son till «nationalhatets och nationalhögmodets främsta härd i Europa». Söderblom svarade att han gjort vad han kunnat för att i det längsta hålla sonen kvar i Sverige men till slut inte rätt på den «brinnande, ihållande och till sist oemotståndliga iveren» hos denne att gå med i kriget.²⁶

Saken blev känd i Europa. Då Söderblom i december 1918 planerade utrikesresor visste han att i Paris vållade honom sonens krigstjänst de största svårigheterna. Och i Oud Wassenaer fick han känna på misstron. Under förberedelserna för mötet där hade biskopen av Winchesters mörka tiggande, när saken kommit på tal, varit värst att bära. Denne med anseendet vid denna tid att vara engelska kyrkans förnämsta andliga personlighet och för Söderblom värd hela resan till Holland för att råka, hade mist en son i kriget. Söderblom känner sig stundtals så olycklig att han vill lämna konferensen om han bara kan finna någon annan att ta över det nordiska ansvaret för enhetsarbetet. «Alla är vänliga», framhåller han, men mitt namn har genom Sven blivit ett hinder. Ty några vägrar förstå att han inte mäktat stå emot sin son. Inte ens under 1920, tror han, blir det möjligt för honom att besöka Paris.²⁷

Hur denna historia faktiskt påverkade Nathan Söderbloms ekumeniska strävan är ovisst. Antydning finns att den var *ett* skäl till att ingen konferens blev av i Uppsala 1918. Möjligen bidrog den till att Söderblom under diskussionerna i Oud Wassenaer höll sig «somewhat in the back-

²³ Fédération protestante de France t Messieurs et honorés frères 10/4 1919 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

²⁴ *SvD* 12/12 1930; N. Söderblom 1922, s. 17; «... den gemensamma inre princip som förenar alla evangeliska trossamfund» (N. Söderblom: «Kyrkans enhet» i *SvD* 19/8 1923); N. Söderblom 1930, s. 72.

²⁵ Om mötet i Oud Wassenaer se *Enig kristendom*. Sthlm 1919, s. 153–159 (N. Söderblom) och s. 165–182 (K.B. Westman); N. Söderblom 1930, s. 72; *SvD* 12/12 1930; Intervju med Arthur Hjelt i *Hufvudstadsbladet* 13/10 1919; «Ökumenische Zusammenarbeit». Föredrag i tysk radio 30/1 1930 (NSS. *Manuskript*, UUB); Y. Brilioth 1931, s. 298 ff.; B. Sundkler 1968, s. 226.

²⁶ *Antikrigsorder* 13/4, 1/5 1917, *Nya Folkviljan* 24/2 1917, *Fredsfanan* 12/5 1917.

²⁷ N. Söderblom t. S. Söderblom 3/12 1918; N. Söderblom t. Anna Söderblom 29/9, 2/10 1919 (NSS. *Familjebrev*, UUB).

ground». Klart är att han själv i en bitter stund såg den unge mannens krigsäventyr som «ett ohjälpligt hinder för den sak jag under det korta livet skulle med min usla person främja. Överallt möter mig detta, enskildt och offentligt. Såsom jag skrev till en fransk präst: jag borde verkligen tåga.»²⁸

I det förslag till ekumenisk konferens om brännande praktiska spørsmål kristet belysta: rättsliga, sedliga, ekonomiska och sociala, som Söderblom lade fram i Oud Wassenaer hette det: «Överensstämmelse i kyrkolära och kyrkoförfattning är icke nödvändig för gemensam kristen förkunnelse och gemensamt arbete för mänsklighetens mest trängande behov i denna tid.»²⁹ Som en maning kan denna sats läsas att inte låta «faith and order»-rörelsens högtflygande planer mot ett avlägset mål blockera det brådskande behovet av enhet i praktisk kristendom *nu*, tillika som en viktig programförklaring eftersom den förutsatte hos aktörerna den respekt för andras ideal som Söderblom efterlyste. Den inställningen dikterade hans eget förhållningssätt också i Sverige till samfund *utanför* den kyrka han företrädde och *inom* kyrkan till andra fromhetsriktningar än den han själv tillhörde.³⁰

²⁸ B. Sundkler 1968 s. 228; N. Söderblom t Anna Söderblom 20/4 1923 (NSS. *Familjebrev*, UUB).

²⁹ Förslag till ekumenisk konferens. Sthlm 1920 (N. Söderblom. *ES* 18, UUB); N. Söderblom: «The church and international goodwill» i: *The Christian union quarterly* 9(1920):4, s. 42.

³⁰ Visserligen fick man inte enligt Söderblom själv «uppställa de två såsom ett antingen — eller» men att också han såg en spänning råda mellan de båda rörelserna visar redan hans maning (*SvD* 19/8 1923); «It is a magnificent and lofty task to work for greater uniformity in creed and church government, as the Conference of faith and order seeks to do, but the unity must find expression now, among the various parts at present composing the whole» (se not 29:2); 1929 sammanfattade NS saken sålunda: «Mycket vore vunnet, om alla kunde ena sig åtminstone om denna ordning, först gemenskap för samarbete och för inbördes hjälp och fred i världen utan intrång på vårt heliga arv och vår övertygelse, sedan en organisk enhet, en enhet i mångfald, en verkligen återförenad kyrka.» (N. Söderblom: *Kyrkan och freden*. Sthlm 1930, s. 55; jfr Y. Brilioth 1931, s. 302.

Därför är ämnet för hans stora tal inför 1921 års prästmöte nog utvalt. Det handlar om frikyrkan i Sverige och dess förhållande till Svenska kyrkan. Föredraget hölls mot bakgrund av de ungas inom frikyrkligheten under efterkrigstiden upprepade angrepp på statskyrkan inte sällan — som ärkebiskopen uppfattade det — i ohelig allians med en aggressiv kulturradikalism. Men han har inte låtit sig provoceras utan hans tal andas respekt och försonlighet. Han tillstår tidigare «ovisshet» från kyrkans sida mot de fria samfunden men söker nu samdräkt och samverkan byggd på inbördes erkännande: «uppriktiga hjärtan bland de frireligiösa lika väl som hos kyrkans övertygade medlemmar vilja enheten». På vederhäftigt frikyrkligt håll motogs talet positivt medan andra — med än snävare vyer än den nationella kyrklighetens — vidhöll fortsatt avståndstagande från allt samröre med Svenska kyrkan.³¹

«Kärleken måste börja hemma. Samdräkt måste först äga rum mellan alla, som i samma land bekänna Kristi namn.» Orden riktade till tionde allmänna kyrkliga mötet 1920 är exempel på hur Söderblom dessa år söker öppningar till de fria samfunden.³² Ett varmt erkännande, den gången till Frälsningsarmén, hade han givit redan 1917 i *Stridsropet*: «Frälsningsarmén har till sin ledande grundsats barmhärtigheten och tillämpar den på ett sätt som särskilt i de stora städerna med dess sociala och sedliga problem gjort dess arbete högt skattat.»³³ *Svensk kyrkotidning* kommenterade: «i sitt uttalande om Frälsningsarmén står ärkebiskop Söderblom säkerligen mycket ensam bland kyrkans prästerskap». Det var redaktören Erik Meurlings omdöme.³⁴ Men en präst i stiftet svarade i *Svenska Morgonbladet* att han under en 20-årig

³¹ Några ord i anledning av kyrkostriden [december 1919] (NSS. *Manuskript*, UUB); N. Söderblom 1922; «Ärkebiskopens utsträckta hand», Ledare i *Svenska Morgonbladet* 17/6 1921; Referat i *Svensk kyrkotidning* 22/6 1921 av uttalanden av frikyrkliga predikantmöten.

³² N. Söderblom: «Om kristenhetens enande» i: *Evangeliet och kyrkan. Föredrag vid tionde allmänna kyrkliga mötet i Stockholm 1920*. Sthlm 1920, s. 71.

³³ *Stridsropet* 24/3 1917.

³⁴ *Svensk kyrkotidning* 18/4 1917.

tjänstgöring «aldrig av någon ämbetsbroder hört ett enda ont ord om armén». Han instämde i sin förmans slutord i *Stridsropet*: «Envar som välsignar kärlekens makter i vårt samhälle måste önska denna verksamhet fortsatt framgång.»³⁵

1918 motionerar i riksdagen den framstående missionsförbundaren Carl Boberg om lekmannatjänst i kyrkan, vilket renderar honom en inbjudan att predika i Klara kyrka i Stockholm. Söderbloms samtycke till initiativet gavs oförbehållsamt eftersom det låg helt i linje med hans egna intentioner. Då biskopsmötet året därpå hölls i Stockholm vid samma tid som Tredje svenska frikyrkomötet pågick i staden föreslog ärkebiskopen en broderlig hälsning till detta. En sådan författades också av J.A. Eklund, Hjalmar Danell och Söderblom själv. Men några biskopar ville inte vara med och därmed förföll saken.³⁶ Det grämde Söderblom mycket. Utan tvivel hade han händelsen i tankarna, då han i prästmötestalet 1921 yttrade: «Jag sörjer över varje försummat tillfälle att oförtydligt visa våra frikyrkliga bröder ett bevis på djup känsla för gemensamt ansvar och gemensam rikedom».³⁷ När Söderblom samma år i boken *Enig kristendom* redogjorde för Kyrkans fredssträvanden under och efter kriget och talade om alla de uppropp och vädjanden som gjorts för fred och försonlighet exemplifierade han med en appell hösten 1918 från Frikyrkliga samarbetskommittén i Sverige. 1920 hade han med välbehag citerat den brittiske baptistledaren John Howard Shakespeare, vilken sagt att tvisten mellan kyrkliga och frikyrkliga nu blivit «fadd, utsliten och gagnlös». Tre år senare gör han det överraskande

³⁵ *Svenska Morgonbladet* 2/5 1917.

³⁶ Kanske var den omedelbara förklaringen till detta motstånd att ett huvudämne på frikyrkomötet var «statskyrkans fall» (*Svenska Morgonbladet* 15/3 1919).

³⁷ *StT* 17/5 1919; Den föreslagna texten löd: «Med tanke på de lifsintressen, som i djupet förena alla Kristi lefvande bekännare inom skilda läger sänder Biskopsmötet Eder konferens sin hälsning under bön, att alla, som åkalla Kristi namn, trots mycken olikhet må inför tidens allvar med osjälvisk kärlek verka för främjandet af kristlig tro och kristligt lif i vårt folk.» (Biskopsmötets protokoll 14–15/3 1919. NSS. *Handlingar i särskilda ämnen*. Biskopsmötet, UUB); N. Söderblom 1922, s. 20.

att i en aftongudstjänst för deltagare i baptisternas världskonferens ta med dr Shakespeare inför högaltaret i Uppsala domkyrka.³⁸

Ord och handlingar såsom de redovisade vittnade om Söderbloms fria, odogmatiska inställning till andliga strömningar i tiden. «Han var lyhörd för allt som var äkta i religionens värld» och ville à priori vara positiv även till det nya som kom. «Utsläcken inte anden» replikerade han skeptikerna till den tidiga Oxfordgrupprörelsens närgånget uppfordrande budskap.³⁹

På analogt sätt bemötte han ritualismen inom Svenska kyrkan, som inte tilltalade honom personligen. «Jag är ett väckelsens barnbarn och strängt evangeliskt protestantiskt», skrev han, men erkände samtidigt att «en önskan om närmare kontakt med det heliga även kan ta sig uttryck i ritualism och sakramentalism». Man måste försöka förstå, menade han, sådana yttringar som var för den egna smaken främmande. Huvudsaken var att själarna på den väg som är för dem mest kongenial kunna finna Gud.⁴⁰

Vad konstituerade hos honom mer än en generös natur denna unika vidsynthet så ofta missförstådd? Jag vet inte säkert men vill se ett samband däri att Nathan Söderblom i grunden var vetenskapsman, livet igenom sanningssökare med tillit till, ej rädsla för den obundna forskningen. Så tillbakavisade han i herdabrevet försöken att «rädda tron undan beröring med tankens lefvande värld» och utpekade tvärtom «en teologisk forskning med vetenskapens stränga kraf» som hörande till «kyrkans heliga uppgifter». Om i studiet av religionen «spänningen mellan tron och forskningen» vållade bekymmer, såg han lösningen blott vara «mera tro och mera forskning.»⁴¹ För dess rätta bedrivande fordrade

³⁸ N. Söderblom: «Om kyrkans fredssträvande» i: *Enig kristendom*. Sthlm 1919, s. 149; *UNT* 23/7 1923; J. Byström t N. Söderblom 11/6, 6/8 1923 (NSS. *Brev*, UUB); se not 32.

³⁹ Erland Ehnmark i N. Söderblom: *Om religionsurkunden*. Lund 1954, s.7; muntligt meddelande från Anna Söderblom till författaren omkring 1950.

⁴⁰ N. Söderblom t B. Jonzon 11/1 1929 (*B. Jonzons samling*, UUB); jfr Anna Söderblom: «Nathan Söderbloms fader» i: *På livets trottoir*. 1. Lund 1949, s. 73, 85 ff.; B.I. Kilström: *Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet*. Delsbo 1990, s. 84, 280 f.

han hos utövaren dels «sinne för religionens verklighet» — grundat på *personlig* åskådning — dels vetenskaplig begåvning. Två slags vetenskap: en biblicistiskt vingklippt, «instängd av föresatta gränser», förment bäst motsvarande kyrkosamfundens behov och en annan, fri i sanningens tjänst var för honom som lutheran en otänkbar modell. Ty ingen utvärtes auktoritet får stänga vägen mellan människan och sanningen. Evangelisk kristendom *kan* inte avkorta sanningsskravet.⁴² Härav fick och får alltjämt hans teologi av granskare med slappt språkbruk beteckningen liberal i nedsättande bemärkelse. Oinskränkt vetenskaplig prövning leder till ett riskfyllt ifrågasättande av grundvalarna för den kristna tron, fruktar man och beaktar inte hur säker Söderblom var om att i den värdering all religionshistorisk forskning slutligen utmynnar kristendomen skall visa sin överlägsenhet som troslära och hur kategoriskt han avvisar tanken på att denna stiger «en tum tillbaka från det anspråket att vara världens högsta andliga makt».⁴³

Som religionsforskare klagade Söderblom att vissheten om Gud ej utgår från vetenskaplig bevisning utan från trons känsla. Det heter inte «Saliga äro de skarpsinnige», predikade han, utan saliga äro de renhjärtade ty de skola se Gud: «För att se och förstå något av Gud räcker ingen forskning till, utan därtill behövs ett rent och uppriktigt hjärta».⁴⁴ Han var stark i *sin* Gudstro även i de svåraste stunder — «Det enda

vissa är ändå Gud. Den enda tillflykten att ropa till Honom.»⁴⁵ — säker om *sin* hemvist i den inomkyrkliga väckelsens tradition men alldeles utan fundamentalistens skygglappar.

Europa

De allmänna kyrkliga mötena var som historie-skrivningen visat på särskilt sätt Nathan Söderbloms fora.⁴⁶ Han använde dem för programtal i för kyrka och folk angelägna frågor i tiden. Han var hemma där i sin kyrka långt mer än i den andaktslösa sakristia — som han uttryckte det — ett lagstadgat kyrkomöte kunde vara.⁴⁷

Hans stora tal — Tidens tecken — på det 12:e allmänkyrkliga mötet i Stockholm den 4 mars 1923 handlade i sin första del om Europa, «vårt splittrade, självförstörande, dömda, älskade Europa». Han visste att han med det ämnet gav sig in på politikens område men gjorde det med berätt mod, då han såg det som en samhällsplikt som kristen och kyrkoledare att försöka «se och återgiva tidens tecken i hela deras förfärande allvar och hot». Han målade en dystert bild av ett efterkrigseuropa fyllt av nöd och motsättningar. Och i den mörka tavlans mitt den franska ockupationen av Ruhr. Men, säger han, anklagelsen får inte stanna på ett särskilt folk. Ty de sista åren har han mitt i tröstlösheten haft en dröm att Frankrike, Tyskland och England, «dessa tre underbara medkämpar för Europas ära» skall nå samförstånd.⁴⁸

⁴¹ N. Söderblom: *Herdabref till prästerskapet och församlingarna i Uppsala ärkestift*. Uppsala 1914, s. 81 f.; N. Söderblom: «Kyrkans frihetskrav» i: *Samtal om kyrkan*. Sthlm 1920, s. 68.

⁴² N. Söderblom: *Om studiet av religionen*. Lund 1951, s. 77, 128. Klar över risken med rörelsen mot en friare uppfattning av Skriften med den högre ståndpunkten att låta en *andlig* auktoritet ersätta en *utvärtes* hävdade han dock att «intet ord behöver spillas på den självklara insikten, att ingen form av bokstavsträdsmå är förenlig med evangeliets ande» (N. Söderblom 1954, s. 17).

⁴³ Det fanns i Uppsala före andra världskriget såsom Arvid Runestam visat en liberal teolog — Emanuel Linderholm (A. Runestam: *Svensk kyrka och teologi idag*. Sthlm 1953, s. 8 f.); N. Söderblom: *Kristendomen och religionerna*. Sthlm 1912; N. Söderblom: *När stunderna växla och skrida*. Saml.1. Sthlm 1909, s. 67.

⁴⁴ J. Henningsson: «Gud söker människan. Nathan Söderbloms religionsteologi» i: *Vad skall vi tro om de andra? Religionsteologi idag*. Uppsala 1999, s. 35, 37 f.; Predikan i Klara kyrka Allhelgonadagen 2/11 1919 (NSS. *Manuskript*, UUB): N. Söderblom 1951, s. 104, 118, 135.

⁴⁵ N. Söderblom t Anna Söderblom 1/9 1930 (NSS. *Familjebrev*, UUB).

⁴⁶ H. Lenhammar: *Allmänna kyrkliga mötet 1908–1973*. Uppsala 1977.

⁴⁷ N. Söderblom t Anna Söderblom 2/11 1925 (NSS. *Familjebrev*, UUB).

⁴⁸ N. Söderblom: «Tidens tecken» i: *För tanke och tro*. Sthlm 1923 s. 6 ff.; «Det är icke litet sagt, om man påstår, att Nathan Söderblom denna afton hade ett av sina största ögonblick» (Gustaf Ankar i *StT* 5/3 1923).

Europatanken var sålunda inte ny 1923. Redan 1912, under trycket av kapprustningen hade han blickat framåt mot ett Europaförbund. Krigsutbrottet 1914 gjorde saken än angelägnare för honom: «Starkare än någonsin känna vi behovet av Europas förenade stater».⁴⁹ I nyårs-predikan 1915 hoppades han att året skulle medföra inte bara fred mellan England, Tyskland, Frankrike utan även «att de tillsammans måtte stödja en gemensak sak». Ty ingenting, ansåg han, hade utsikt att starkare förena än «lidandets internationella brödraskap».⁵⁰

I vilket förhållande stod han då själv till dessa Europas mäktigaste stater? De inblickar, som görs i det följande för att något belysa relationerna handlar mest om Frankrike och Tyskland, om England endast glimtvis. Ty ett harmoniskt förhållande behöver inte många ord. Till bilden hör att efter första världskriget besökte Söderblom Storbritannien och Tyskland flerfaldiga gånger men Frankrike bara en.

»Det finns knappast i detta land någon som känner varmare tacksamhet mot Frankrike och dess odling än jag», sade Söderblom 1923 och tillade: «Säkert är, att det icke i Sverige finns någon, vilkens hjärta klappar fortare vid ljudet av det skönaste av alla språk».⁵¹ Kärleken till Frankrike föddes och hann växa sig stark under de sju åren i Paris. Men han såg — särdeles i början — inte okritiskt på fransmännen. Medvetet överdrivet är ogillandet i en öppen hjärtig hälsning till Lydia Wahlström blott några månader efter tillträdet i Paris: «Det är en av de största fröjder man har här i Frankrike att njuta af att man icke är som desse publikaner utan från Sverige.» Han skickar med två tidningar som skall visa «hvilket ouppfostradt, depraveradt pack» en del av nationalförsamlingens ledamöter och tidningsmännen är. «Allt är finare i Sverige. Allt är bättre, sundare, noblare, stilfullare hos oss», slutar han.⁵² Men i allvarlig korrespondens är upprördheten inte spelad såsom i ett

⁴⁹ N. Söderblom: *Svenska kyrkans kropp och själ*. Sthlm 1916, s. 157.

⁵⁰ N. Söderblom: *När stunderna växla och skrida*. Saml. 3. Sthlm 1915, s. 152; N. Söderblom: *Neutral egenrättfärdighet*. Lund 1916, s. 2.

⁵¹ N. Söderblom 1923, s. 18 f.

brev under Dreyfusaffärens år: «Aldrig har jag sett den franska chauvinismen och judehatet i så ömklig och retsam skepnad», skriver han och slutar ett annat brev i samma ämne: «Gud hjälpe detta arma land.»⁵³

Extrema händelser ger starka reaktioner. Men i vardagens möten med och iakttagelser av det franska grundas en livslång sympati för den vanlige parisaren och parisiskan likaväl som beundran för den franska andan, kulturen och mer än allt annat språket. Ändå menar han att Paris inte längre har den andliga ledningen i Europa. Germanerna har tagit över den. «Vi germaner», skriver han 1895, «är tidens mest framskjutna släkte.»⁵⁴

Upplevelsen som nordbor och tyskar delar av «germanernas friska, växande styrka» gör sig påmind då han med blandade känslor åser det ryska tsarbesöket i Paris 1896. Men «några politiska funderingar på pangermansk grund» vill han inte anställa «därför att i politiken så väl som eljest släkten stundom är värst». Även om han hyste verklig respekt för Tyskland och samma år skrev från Friedrich Naumanns socialtiska konferens i Erfurt: «Hvilket folk det ändå är, det tyska», visste han att tysk kunde han själv aldrig bli.⁵⁵

Ty de nationalistiska övertoner hos tyskarna var honom «outhärdliga». Det gjorde honom «mörkrädd», skrev han under sin tyska tid, att se «hur nationalismen får förgrofvat allt»; en barnsjukdom kunde han tillägga som engelsmännen kommit över om de någonsin haft den. 1913, Söderbloms enda hela år i Leipzig, då det tyska kejsardömet stod på sin höjdpunkt, Wil-

⁵² I brev från Anna Söderblom t Lydia Wahlström 25/7 1894 (Anna Söderblom. *Brev*, UUB).

⁵³ N. Söderblom t H. Palmgren 19/12 1897 (NSS. *Brev*, UUB); N. Söderblom t Anna Söderblom 19/8 1899 (NSS. *Familjebrev*, UUB); jfr B. Sundkler: «The Paris years and their role on Nathan Söderblom's ecumenical life-work» i: *Nathan Söderblom as a European*. Uppsala 1992.

⁵⁴ N. Söderblom t H. Palmgren 2/9 1895 (NSS. *Brev*, UUB); N. Söderblom t N.J. Göransson 11/1 1895 (N.J. *Göranssons samling*, UUB).

⁵⁵ N. Söderblom: «Efter tsardagarna i Paris» i: *Ord & bild* 5(1896), s. 469; N. Söderblom t Anna Söderblom 23/11 1896, 1/6 1909 (NSS. *Familjebrev*, UUB).

helm II jubilerade som regent och invigningen av det hiskeliga monumentet över trekejsarslaget vid Leipzig hundra år tidigare gjordes till en mäktig nationell manifestation blev särskilt påfrestande. «Mot den tyska nationalguden reagera vi våldsamt», anförtrorde han en vän. Men då han påtalar chauvinistiska excesser i tysk press för en chefredaktör i Leipzig tas detta mycket illa upp.⁵⁶

Dagarna efter krigsutbrottet 1914 är Nathan Söderbloms brev från Leipzig fyllda av det storpolitiska dramat. Nu tar han intryck av lugnet, beslutsamheten, offerviljan hos tyskarna i den berömda «Geist vom August 1914», som några veckor präglade nationen för att redan i september upplösas i krigets grå vardagsstämning.

Som utnämnd svensk ärkebiskop skriver han den 3 augusti till ärkebiskopen av Canterbury uttryckande förhoppningen att England ej går med i kriget. Dagen därpå är detta ett faktum.⁵⁷ I sin tyska akademiska och kyrkliga omgivning ser Söderblom hur katastrofal krigsförklaringen uppfattas. Tyskland fullständigt isolerat. «Wir heben unsere Augen nach oben auf. Wohin sonst? Rings um sind nur Feinde.»⁵⁸ Så beskrev predikanten — professor Ludwig Ihmels — situationen i den sista gudstjänst Söderblom med familj bevistade i Leipzig. Han känner starkt med tyskarna dessa dagar. Efter avskedsföreläsningen som professor tillönskar han åhörarna «alles Gute im Leben» och att Gud måtte bevara Tyskland som fredens och den kristna kulturens värn.⁵⁹

Åter i Sverige sänder han en hälsning till professor Adolf Deissmann i Berlin: «Der sittliche Heroismus der deutschen Nation stellt ein Neues in der Geschichte dar und macht es wertvoller, dass man Mensch ist.» Den ledande

tyska kulturtidskriften *Internationale Monatschrift* gjorde augusti- och septemberhäftena 1914 till temanummer om Tyskland i krig. En rad författare från landets vetenskapliga och kulturella elit medverkade. I sitt bidrag «Die deutsche Erweckung» återgav Deissmann söderblomcitaten utan namns nämnande men med tillägget att det meddelats honom av «dem ersten Geistlichen einer brüderlich-neutralen Nation in Blick auf unseren Krieg».⁶⁰

Dessa inlevelsefulla ord från Sveriges ärkebiskop till en mottagare i ett krigförande land kom inte till pressens kännedom men väl hans brev till England och avskedshälsningen i Leipzig. Söderblom anklagas för olämpligt beteende med tanke på sitt ämbete och för att inte vara strikt neutral. Hans ord stred visserligen inte mot den välvilliga neutralitet den svenska regeringen intog mot Tyskland i krigets början men de överensstämde ej med den kritiska tidningens egna utrikespolitiska åsikter. Anklagelsen skulle upprepas 1915, då han i en predikan i Roslagskulla kyrka brännmärker nationalhatet och använder som exempel det ensidiga hatet mot Tyskland, som han tycker kretsar i Sverige visar. Han får mothugg i den ententevänliga pressen och av oppositionsledaren i riksdagen Karl Staaff, vilka menar dels att han är ute i ogjort ärende vad Tyskland beträffar, dels att han bort fördöma hatet också mot England, Frankrike och Ryssland.⁶¹

När han bemöter kritiken är kärnan i hans försvar denna: Man kan liksom jag anse Englands kultur och Frankrikes kultur som omistliga och åstunda deras oförsvagade utveckling och ändå icke gälla för Tysklands fiende och förbrytare mot neutraliteten. Men på vissa håll gäller det som bristande neutralitet att icke helt fördöma Tyskland.⁶²

⁵⁶ N. Söderblom t U. Quensel 7/6 1913, N. Söderblom t G. Ribbing 15/3 1913 (NSS. *Brev*, UUB); N. Söderblom t H. Hjärke 28/1 1914 (H. Hjärke 1 p, UUB); Leipzig 1813. Lpz 1953, s. 182.

⁵⁷ N. Karlström 194,7 s. 577 f., 247 ff.

⁵⁸ Muntligt meddelande från Anna Söderblom till författaren omkring 1950; Anna Söderblom: «Erinnerungen an Leipzig 1912–1914» i: *Nachrichten der Luther-Akademie in Sondershausen* Dezember 1940, s. 18.

⁵⁹ Anteckning 7/8 1914 i dagbok 1907–1931 (NSS. *Dag- och anteckningsböcker*, UUB).

⁶⁰ *Internationale Monatschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 9(1914): 2. Kriegsheft, s. 117.

⁶¹ T. Gihl: *Den svenska utrikespolitikens historia. 4 1914–1919*. Sthlm 1951, s. 49; N. Karlström 1947, s. 250. Pressdebatten om NS:s tal i Roslagskulla, exempel: AB 17/8, 22/8 1915, DN 26/8 1915, Soc.-D 18/8, 23/8, 25/8, 1/9 1915, SiT 22/8, 4/9 1915, KT 25/8 1915, TU 24/8 1915.

⁶² S. Runestam: «Om Nathan Söderbloms manuskriptsamling» i: *Svensk missionstidskrift* 86(1998):1, s. 88 f.

Den tyska ockupationen av det neutrala Belgien fördömde han och föranstaltade om en kollekt i ärkestiftet för lindrandet av nöden i detta land.⁶³ I Paris hade han 1896 inte utan obehag bevittnat den ryske tsarens statsbesök och hur revolutionens stad i en republik, vars valspråk var frihet, jämlikhet, broderskap hälsat som «brudgum envåldsherren i ett land, där spirande tankar på broderskap helst sändas till Sibirien att förfrysas». I kriget är detta franska «boleri med moskoviten» honom än mer motbjudande. Det gör honom ont om landets «höga, fina andlighet». Ty Ryssland var fienden även för Sverige. Varje försvagnig av Tyskland var sålunda ett hot mot vårt land. Det var därför han under Leipzigeråren vid besök i hemlandet höll inne med kritik av tyska svagheter — «hur lifligt», säger han, «man än måste reagera» — för att där inte skulle sättas likhetstecken mellan tyska förhållanden och «ryska uselheter».⁶⁴

Efter kriget, då Nathan Söderblom i september 1919 reser genom Tyskland, meddelar han sin hustru: «Det svider i hjärtat. Man känner i luften den dova förtvivlan och likgiltighet som finns i detta land. Och man ser här i Berlin bleka, förtärda anleten.» Han konstaterar att intet straffas så bittert och grymt som övermod hos en nation. Hur kunde det inte ha varit här, menade han, med litet mindre förhävelse och litet mer statskonst. Vid besök i Tyskland åren 1920 och 1921 talar han alltjämt om en dyster och mörk stämning, hur nationalism och revanschtankar ökar och om hur hjärtesåret det är detta «mer än man tänker isolerade folk».⁶⁵ Och läget skulle förvärras.

I januari 1923 ockuperade franska och belgiska trupper Ruhrområdet för att sätta press på tyskarna att uppfylla kraven i krigsskadeståndet och säkra Frankrikes östgräns. Ockupationen var

medvetet sträng. Brutalitet mot befolkningen förekom. Svensk opinion i allmänhet tog avstånd från intrånget. Statsminister Branting, francofil om någon, sade ifrån på ett otvetydigt sätt. Nathan Söderblom handlade snabbt. Han gav i samarbete främst med Gotfrid Billing ord åt upprördheten över övergreppen i Central-europa i en vädjan för folkförsoning och fred riktad till kristna i hela världen: «Vi döma ingen, ty människan ser endels. Men vi fördöma våldets metoder». Sveriges biskopar skrev under brevet, som tryckt på fyra språk förelåg färdigt 1 februari. Det väckte ett oerhört uppseende.⁶⁶ Texten hade inte underställts utrikesdepartementet utan ärkebiskopen valt att själv ta hela ansvaret.⁶⁷ En tysk forskare gör gällande att Söderblom handlade rätt och gav genom att hävda en fred byggd på sanning och rättvisa, inte hämnd nödvändig trovärdighet åt den ekumeniska rörelsen, att protesten från Sverige blev garantin för de tyska evangeliska kyrkornas medverkan i Stockholmsmötet 1925.⁶⁸

I Tyskland mottogs biskoparnas skrivelse med stor tillfredsställelse. «Wir sind sehr, sehr dankbar» skrev en tysk kyrkoledare; i samma anda Preussens statsminister Otto Braun och rikskanslern själv Wilhelm Cuno.⁶⁹ Den akademiska världen lät tacksamheten mot Söderblom ta formen av kallelser till hedersdoktorat. Friedrich Wilhelm universitetet i Berlin var tidigast

⁶³ Manuskript till cirkuläret i NSS. *Manuskript*, UUB.

⁶⁴ N. Söderblom 1896, s. 470; N. Söderblom t H. Hallén 19/8 1914 (NSS. *Brev*, UUB); N. Söderblom t S.A. Fries 12/8 1914 (T 3 k 16, UUB); N. Söderblom t H. Hjärne 28/1 1914 (H. Hjärne 1 p, UUB).

⁶⁵ N. Söderblom t Anna Söderblom 28/9 1919, 6/5, 6/8, 18/8 1920, 19/9 1921 (NSS. *Familjebrev*, UUB); «Haag 1919» B 10:8 1919 (NSS. *Dag- och anteckningsböcker*, UUB).

⁶⁶ G. Billing t N. Söderblom 20/1, 25/1 1923 (N. Söderblom, *ES*, UUB); B. Sundkler 1968, s. 334.

⁶⁷ När NS i efterhand ber envoyén Ehrensvärd säga sin åsikt om biskopsbrevet blir svaret, att om tillfrågad i förväg han bestämt avrått från aktionen (N. Söderblom t A. Ehrensvärd odaterad kopia 1923, 14/3 1923 (kop.); A. Ehrensvärd t N. Söderblom 20/3 1923 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

⁶⁸ Biskopsbrevet mot Ruhrocksupationen och följderna därav har behandlats av Bengt Sundkler 1968, s. 333 ff. och av Wolfram Weisse: «Irenic mediator for unity — partisan advocate for truth» i: *Nathan Söderblom as a European*. Uppsala 1992. Till dessa hänvisas här generellt. Min framställning kompletterar med nya fakta och förtydligar på viktiga punkter de nämnda.

⁶⁹ R. Moeller t N. Söderblom 7/2 1923, O. Braun t N. Söderblom 17/2 1923, W. Cuno t N. Söderblom 7/2 1923 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

ute i juni 1923. Därpå följde under loppet av juli tre fakulteter vid universitetet i Greifswald: teologer, filosofer och medicinare. Juristerna hade önskat vara med. Men dekanus för året var romersk katolik och ville eller vågade inte.⁷⁰ Universitetet i Halle-Wittenberg gjorde honom till *Ehrenbürger*. Två år senare blev han hedersdoktor i Bonn, då universitetet firade Rhenlandets tusenårsjubileum.

I diplomens motiveringar läser man att det inte bara är vetenskapsmannen och kyrkoledaren som kallas att motta ärebetygelsen utan också den man som så många gånger visat att han var tyskarnas vän «Germanorum amicum strenuum». Och i dokumenten spårar man ett gemensamt skäl för utmärkelsen: biskopsbrevets fördomande av Ruhrockupationen.⁷¹

Märkligast är nog medicinska fakultetens i Greifswald skrivning. Där talas varken om religionshistorikern eller kyrkofursten Söderblom utan om «den grossen Seelenkundigen» som med säker blick tyder det mänskliga psykets sjukliga förvirring, som den under världskriget uppflammade fiendskapen mot tyskt vetande och tysk ande givit prov på. Fakulteten vill hedra en man som haft modet att kalla hungerblockaden mot Tyskland för precis vad den var «organiserter Mord». Man framhåller ärkebiskopens insatser efter kriget för att lindra tysk ungdoms materiella nöd och menar till sist att tack vare honom tyskarna fått tron åter på ett världssamvete.

Söderblom är inte tilltalad av denna ström av hederstecken. «Jag saknar fortfarande tysk akademisk utmärkelse», konstaterar han i augusti 1923. «Dessa äro moralisk politiska». Man kan förstå obehaget, då han i ett diplom läser motiveringen: «Verteidiger unserer gerechten Sache». Hur farligt detta var för hans trovärdighet i det kristna enhetsarbetet. «Föga nobelt» av tyskarna menade han, ett utslag av deras brist på smak.⁷² Ironiskt nog blev han den 27 juni samma år på

vetenskapliga meriter kreerad till doctor of civil law, Oxforduniversitetets förnämsta hedersbevisning.

Opinionen i Frankrike såg annorlunda på den svenska inblandningen. Där levde vreden stark mot tyskarna för deras metodiska förstörelse av egendom under reträtten 1918 från Nordfrankrike och Belgien. Biskopsbrevet hade ställts till konseljpresidenten Poincaré och till ärkebiskopen av Paris. Båda svarade.⁷³ Kritiken avvisades och annat var inte att vänta men det skedde på ett värdigt sätt, tyckte Söderblom själv. Han blev så imponerad särskilt av Poincarés med «lysende fransk Klarhed og Veltalenhed affattade svar» att han offentligt berömde det. Han gjorde intet avkall på sin uppfattning i sak men uttryckte respekt för fransmännens patriotism. På motsvarande sätt hade han tidigare bemött gensägelse i pressen från professor Wilhelm Monod i Paris, vilket föranledde protester i tidningarna från håll, som tyckte att han nu gått för långt i välvilja mot Frankrike.⁷⁴

Ett personligt exemplar av brevet hade Söderblom skickat till sin gamle vän Monod i hopp om förståelse hos denne för dess underliggande budskap om försoning och fred. Men Monod blev illa berörd och skrev inget personligt svar utan överlämnade brevet till presidenten för den protestantiska samarbetsorganisationen i Paris för åtgärd.

Federationens verkställande utskott tillbakavisade alla anklagelser. I Ruhr krävde man bara vad som tillkom Frankrike som en följd av Tysklands «aggression criminelle» 1914. Det är inte Frankrike som hindrar freden att få fotfäste utan Tyskland som under förklädnad fortsätter fientligheterna. Det var pinsamt att nu erinra sig hur alltför många kristna i neutrala länder avstått att under kriget fördöma centralmakternas illdåd. Man framhöll hur ohyggligt sårad man mot den bakgrunden nu var av samma kristna opinion. Vad tyskarna gjort sig skyldiga till är icke bara

⁷⁰ J. Paul: «Ögonblick fyllda av evighet» i *Hågkomster och livsintryck*. Saml. 14. Uppsala 1933, s. 130.

⁷¹ Adresser och diplom. NSS. *Handlingar i särskilda ämnen*, UUB; E. von Dobschütz t N. Söderblom 12/6 1923 (NSS. *Brev*, UUB).

⁷² N. Söderblom t Anna Söderblom 18/8 1923 (NSS. *Familjebrev*, UUB).

⁷³ R. Poincaré t N. Söderblom 15/2 1923, L. Dubois t. N. Söderblom 21/2 1923 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

⁷⁴ *Köbenhavn* 10/4 1923; SvD 9/2, 11/2, 14/2, 17/2, 21/2 1923; «j'ai été attaqué dans plus d'un journal ici pour avoir fait trop de concessions au point de vue français» (NS t. red. för *Echo de Paris* 5/4 1923).

brott mot Belgien och Frankrike, mot mänskligheten utan mot Gud. De som inte sagt ifrån om Tyskland men moraliserar över fransk närvaro i Ruhr möter ingen förståelse i Frankrike.⁷⁵

Nathan Söderblom prisar i sitt svar uppriktigheten i meningsutbytet kristna bröder emellan. Han påminner om sitt offentliga fördömande av invasionen av Belgien, av den tyska förstörelsen i Nordfrankrike men också om hur hungerblockaden dödat tyska barn. Biskopsbrevet har inte haft som mål att döma någon utan att mobilisera alla kristna i gemensam vilja och handlande. Han erkänner «la complexité diabolique» i det aktuella läget men betonar att ansvarsfulla människor med samvete och hjärta och särskilt de kristna måste fråga sig: är det nödvändigt att förvärpa skrällen och misären i vårt stackars härjade Europa och skapa än djupare bitterhet?

Jag vet, fortsätter han, att många kristna också i Frankrike omutligt trogna sitt lands bästa moraliska och religiösa traditioner betraktar de aktuella händelserna med lika stor ångest som han. Därom besitter han såväl offentliga som privata vittnesbörd. Sist hänvisas till ett tal han hållit inför ett stort kyrkligt möte i Sverige om hur mycket han hade Frankrike att tacka för om hur han beundrar och älskar den franska civilisationen, språket, glansen, smaken, precisionen och «l'énergie morale du genie français» och hur han hoppas att Frankrike, nu Europas herre, skall finna det rätta sättet att lösa upp den outhärdliga och farliga spänningen i dess mitt.⁷⁶

⁷⁵ E. Gruner t N. Söderblom Février 1923 [i brevet felaktigt 1924] (N. Söderblom. *ES*, UUB); Den framstående nationalekonomen, professor Charles Gide, en protestant som ej gillade federationens bemötande av biskopsbrevet konstaterade dock med beklagande att det fångade en nästan samstämmig opinion bland de franska protestanterna (C. Gide t N. Söderblom 7/3 1923. N. Söderblom. *ES*, UUB). Själv anmärkte han i sitt månadsblad *L'Emancipation* 15/3 1923 att Bibeln uppmanar till ånger av *egna* syndar ej *andras*, en skillnad, fruktade han, mot det franska svaret, som inte komme att undgå de svenska biskoparna eftersom de var — «plus familiers que les Français avec l'Évangélie».

⁷⁶ N. Söderblom t E. Gruner 3/3 1923 (kopia) (N. Söderblom. *ES*, UUB).

Söderblom visste sålunda att det franska motståndet mot kritiken av Ruhrockupationen inte var kompakt. Allmänkyrkliga världsförbundets franska kommitté hade i brev den 23 februari till den protestantiska federationen anmält en avvikande uppfattning till dess svar på biskopsbrevet och tagit avstånd från Frankrikes agerande i Ruhr genom att hävda att problemet borde hänskjutas till Nationernas Förbund. Ärkebiskopen i egenskap av ordförande i världsansiansens svenska kommitté informerades om brevet. Säkerligen på hans initiativ återgavs det i *Stockholms-Tidningen* under rubriken: Andra toner från franska protestanter.⁷⁷

Kanske var avslöjandet att fronten inte var obruten orsaken till att i federationens svar den 28 mars på Söderbloms brev tonen ytterligare skärpts. Man talar till och med om en «mentalité hostile» mot Franrike bakom biskopsbrevet. Ånyo förklaras att den pågående ockupationen av Ruhr är en direkt följd av det tyska attentatet 1914, att visst lidande hos befolkningen där ingenting är mot vad fransmän i tyskockuperade zoner fått utstå. Vår häpnad är stor, konstaterar skrivelsen över att Söderblom blott någon dag efter sitt brev med dess kärleksförklaring till Franrike offentligt talar illa om landet och hur smärtsamt det var att se av detta tal inför det allmänkyrkliga mötet i Stockholm hur Sveriges ärkebiskop låtit sig missledas av den tyska propagandan.⁷⁸

⁷⁷ Den franska texten i N. Söderblom. *ES*, UUB; *StT* 9/3 1923; NS hade på förhand informerats om det huvudsakliga innehållet i kommitténs brev (J. Jézéquel t N. Söderblom 28/2 1923. N. Söderblom. *ES*, UUB).

⁷⁸ E. Gruner t N. Söderblom 28/3 1923 (N. Söderblom. *ES*, UUB); En miss i den franska översättningen av biskopsbrevet, som inte ändrade någonting i sak men i Frankrike uppfattades som förolämpande utnyttjades maximalt i den franska polemiken mot Söderblom. Saken har behandlats av B. Sundkler: Nathan Söderblom, s. 334, och W. Weisse: *Irenic mediator for unity*, s. 30 f. Därtill kan läggas att NS:s rättelse med beklagande av det skedda i *Le Temps* 23/3 1923 dock godtogs fullt ut på så auktoritativt håll som den franska avdelningen av Allmänkyrkliga världsförbundet (E. Réveillaud t N. Söderblom 23/3 1923. N. Söderblom. *ES*, UUB). Översatt till svenska publicerades Réveillauds brev i *SvD* 4/4 1923.

Söderblom begriper inte i sitt svar hur hans varma hyllning till Frankrike i talet den 4 mars 1923 kan vändas till att ha varit ett våldsamt och stötande angrepp på landet. Han har inte dömt Frankrike — som andra gjort — tvärtom så långt möjligt försökt förstå den franska ståndpunkten. Biskopsbrevet var inte en protest utan en vädjan till människor av god vilja. Inför Er hårda dom, slutar han, står jag mållös.⁷⁹

Men än engång visade det sig att federationen inte företrädde en samlad opinion. I april sade 200 franska protestanter: professorer, präster och lekmän ifrån att de inte gillade svaret i februari till Sveriges biskopar. «Skola vi fortsätta att rikta beskyllningar det ena folket mot det andra? Är icke det att upprepa de gamla misstagen? Kärleken har därvid allt att förlora, hatet allt att därvid vinna.» De kristna protestanternas plikt var att visa förbehållsamhet för att vara säkra på att kalla det goda gott och det onda ont.

Ingen tidning i Paris tog in protesten. *Evangelischer Pressedienst* i Berlin gav dess innehåll spridning. Söderblom fick ett exemplar från någon av undertecknarna.⁸⁰ «Jag har icke efter kriget läst något dokument från något land som så gripit mig genom sitt kristna och etiska budskap», skrev ärkebiskopen i ett följebrev då han distribuerade den franska texten till svensk press.⁸¹ Sex stockholmstidningar införde utförliga referat. Även *Handelstidningen* och *Social-Demokraten* tryckte kortare sammandrag liksom några landsortstidningar bland dem tidningen *Upsala*. Men i *Upsala Nya Tidning* stod inte ett ord. Kopior skickade Söderblom också till pastor Bjurström i Paris för lämpligt bruk och till biskopen i Tammerfors, Jaakko Gummerus, för kännedom med hopp om att denne skulle ombesörja publicering i Finland.⁸²

⁷⁹ N. Söderblom t E. Gruner 2/4 1923 (kop.) (N. Söderblom. *ES* 11, UUB).

⁸⁰ De 200:s protest var odaterad och ställd till den protestantiska federationens verkställande kommitté. Exemplaret i N. Söderblom. *ES* har en anteckning med Henri Bachs handstil.

⁸¹ B. Bjurström t N. Söderblom 20/6 1923 (N. Söderblom. *ES*, UUB); *Evangelischer Pressedienst* 9/5 1923; NS:s följebrev till «Hr Redaktör» är odaterat. Kopia i N. Söderblom. *ES*, UUB.

Följde då sprickan i den franska protestantiska muren konfessionella linjer? Var det fler lutheraner än reformerta som skrev under protesten? Frågan måste lämnas öppen, här blott konstateras, att något bör dessa nya signaler från Paris ha tröstat Söderblom, ty han tog mycket illa vid sig av de störda förbindelserna med Frankrike, led av de motsättningar som uppstått. «Hu, att vara så illa ute i Paris», skrev han till sin hustru. Där var han angripen också av pressen, som ömsom kallade honom tysk agent och hysterisk tyskvän och manipulerade texten i hans förklarande repliker.⁸³ Så frågan var: hur skulle han kunna återfå vänskap och förtroende hos vänner och ämbetsbröder inom den franska protestantismen, erövra Frankrike på nytt? Bengt

⁸² *AB, DN, StD, StT, SvD, Svenska Morgonbladet* 26/4 1923, *Soc.D* 27/4 1923, *GHT* 26/4 1923, *Sydsv.D* 27/4 1923, *ÖC, Norrköpings Tidningar, Göteborgs-Posten, Gefte Dagblad, Tidningen Upsala* 26/4 1923; NS använde det odaterade följebrevet till pressen även till Gummerus med tillägg av några ord (J. Gummerus samling. UB, Hfors); *UNT* hade i ledare och kommentarer 2/2, 3/2, 4/2, 7/2 1923 kritiserat biskoparnas vädjan, funnit den obetänksam och olämplig i ett ömtåligt läge. Man gillade inte ockupationen av Ruhr men vädjan innehöll olyckliga formuleringar med tanke på fransk opinion, en kritik som tacksamt noterades av *Le Temps* 11/3 1923. Men argast var Axel Johansson över att biskoparna alls tagit till orda. De hade inte med svensk utrikespolitik att göra och borde «för framtiden inskränka sig till att sköta vad de böra sköta». Ideologiskt sett var det den dogmatiska liberalen som inte kunde tolerera en kyrka som tog sig ton och sade ifrån i samhällsfrågor (jfr S. Runestam: «Nathan Söderblom och försvarsfrågan 1913–1914» i *Kyrkohistorisk årskrift* 1998, s. 33 not 77); *Hufvudstadsbladet* i Helsingfors införde 2/5 1923 ett utförligt referat av de 200:s protest. En vecka tidigare hade en finsk sympatiadress till det tyska folket med över 70.000 namnunderskrifter överlämnats till Tysklands sändebud i Helsingfors, en massaktion som mycket glädde NS (*Hufvudstadsbladet* 25/4 1923, N. Söderblom t Anna Söderblom 25/4 1923 (NSS. *Familjebrev*, UUB)).

⁸³ N. Söderblom t Anna Söderblom 7/4 1923 (NSS. *Familjebrev*, UUB); odat. brevkonc. till «Très honoré Monsieur le Rédacteur»; *L'Echo de Paris* 21/3 1923; «Je ne suis pas un germanophile hystérique» (N. Söderblom t Rédaction de *l'Echo de Paris* 5/4 1923 (konc.) N. Söderblom. *ES* 11, UUB); *Le Figaro* 6/5 1923.

Sundkler har uppmärksammat problemet och gett exempel på Söderbloms energiska handlande i den situation som uppstått. Här kompletteras hans framställning med två dokument.⁸⁴

Det första är en odaterad anteckning på franska under rubriken «Plaidoyer. A un ami français» i ett skrivhäfte använt 1923. Inte så att Söderblom i det tar tillbaka kritiken i biskopsbrevet. Tvärtom ser han med sorg risk för att franskt andligt inflytande i Sverige och i världen minskar på grund av det brutala våld landet utövat i Ruhr. Frankrike, konstaterar han, är idag den mäktigaste staten på kontinenten med världens starkaste armé. Vänskap kan hon därför reda sig utan allra helst från ett litet land som Sverige och en obetydlig person som han själv. Det är anledningen till försvarstalet. Med risk att betraktas som löjlig förklarar han sedan sin galna, föraktade, tillbakavisade kärlek till Frankrike, sin beundran för *le Genie Français*, sin uppskattning av det franska språket, *la plus belle de toutes les langues*. Han betonar att ingen starkare än han poängterat det franska inflytandet på den svenska kristenheten och att han som professor introducerat fransk teologi i undervisningen.

Men syftet med framställningen är också att förklara för en fransman den svenska opinionen under kriget — underförstått: att åtskilliga då hållit på Tyskland. Han citerar en engelsk politiker som före kriget sagt att varje fiende till Ryssland var vän till Sverige. Faran för Sverige, påstod han, hade gjort att svenska officerare, bland dem hans egen son, efter ryssarnas framgångsrika offensiv på ostfronten hösten 1916 gått i tysk krigstjänst. På samma gång är han angelägen om att framhålla sin egen offentliga kritik av otrevliga utslag av tysk nationalism och konkluderar: för Sverige hade vid krigsslutet en triumferande Kaiser varit farlig men aldrig ett segerrikt Frankrike.⁸⁵

Denna plaidoyer synes inte i sin helhet ha offentliggjorts men argument ur den använde Söderblom i svar på franska tidningars kritik.

Ett avgörande i Söderbloms offensiv medförde högtidstalet 27 januari 1924 vid franska

reformerta kyrkans i Stockholm 200-årsjubileum: en hyllning till hugenotterna och deras ättlingars intellektuella storverk och sedliga energi. Då han som primas uttalar Svenska kyrkans deltagande i den franska systerkyrkans glädje och tacksamhet yttrar han de betydelsefulla orden att «aldrig någon kyrkans tjänare i Sverige stått i en större andlig tacksamhetsskuld till den franska protestantismen än jag». Han gör så en lysande exposé över de franska protestanternas trots sitt ringa antal stora insatser på så många områden för sitt land och för hela kristenheten.⁸⁶

Talet gör intryck i Paris. Där hade föregående år svenske pastorn som exempel på hur många tänkte citerat presidenten i den franska evangelisk-lutherska kyrkan, greve de Pourtalès, som sagt att Frankrike hade bara *en* vän i Sverige nämligen franske ministern i Stockholm. Nu uppsöktes Bjurström redan första veckan i februari 1924 av *inspecteur ecclésiastique* i samma kyrka, Henri Bach, i det enda ärendet att lovorda Söderbloms högtidstal i Stockholm, försäkra att misstämning mot honom hos hans kyrkas präster inte längre fanns och att hälsa till Sveriges ärkebiskop att han var välkommen till Paris.⁸⁷

Bengt Sundkler visar i sin bok att Söderblom som ett led i strategin att förbättra relationerna till Frankrike under året 1924 kallar tre professorer i Paris till Olaus Petriföreläsare i Uppsala. Man kan tillägga att dessa knappast accepterat inbjudan om inte franska protestanter själva funnit tiden vara inne att lägga kontroversen om de svenska biskoparnas vädjan bakom sig. Ockupationen av Ruhr upphörde i augusti 1925. Då pågick de förhandlingar, som resulterade i Rhenfördraget i Locarno i oktober, vilket garanterade status quo för Tysklands gränser till Belgien och Frankrike och temporärt innebar en reell avspänning i Europa, en skiljelinje mellan krigs- och fredsåren. Fransk utrikespolitik utpekades inte längre som ond i svensk press.⁸⁸

⁸⁶ Vid franska reformerta kyrkans i Stockholm 200-årsjubileum 27 januari 1924 (NSS. *Manuskript*, UUB).

⁸⁷ B. Bjurström t N. Söderblom 20/6 1923, 6/2 1924 (N. Söderblom. *ES*, UUB).

⁸⁸ H. Tingsten: *Svensk utrikesdebatt mellan världskriget*. 2:a uppl. Sthlm 1954 s. 28, 52; B Sundkler 1968, s. 330.

⁸⁴ B. Sundkler 1968, s. 384.

⁸⁵ B 11:1 1923 (NSS. *Dag- och anteckningsböcker*, UUB).

Men först i december 1926 kommer Nathan Söderblom till Paris i första hand för att fira Svenska Sofiaförsamlingens 300-årsjubileum, visitera och installera kyrkoherden. Elva intensiva dagar tillbringar han och hans maka i den franska huvudstaden efter ett noga förberett program. Viktiga var mottagningen hos *Fédération protestante de France* och den stora middag svenske ministern ordnar för honom tillsammans med ledande protestantiska kyrkomän. Antagonisten från 1923 Edouard Gruner hälsar honom med värme inför ett framträdande i *Ora-toire de Louvre* de reformertas förnämsta kyrka, greve de Pourtalès är hjärtligt angelägen se honom gästa de franska lutheranerna och Wilhelm Monod tar emot i sitt hem. «Ett heligt besök», kallar Söderblom det inte bara för att Monod bodde på slutningen av Heliga Genovevas berg.⁸⁹

Dagarna med framträdanden inför fulltaliga auditorier, festmåltider och visiter gjorde den efterlängtnade återkomsten till Paris till en befriande upplevelse för Nathan Söderblom. Angelägnast var att han fick återknyta nära förbindelser med de evangeliska kyrkorna i Frankrike som han satte och alltså skulle sätta så högt. Ännu hösten 1930 finner han anledning utbrista: «Nog är denna franska protestantism ett salt och ett ljus».⁹⁰

⁸⁹ P. de Pourtalès t N. Söderblom 11/5 1926 (NSS. Brev, UUB); Pariserbesöket december 1926 (NSS. Manuskript, UUB).

⁹⁰ N. Söderblom t Anna Söderblom 6/9 1930 (NSS. Familjebrev, UUB).

Summary: Nathan Söderblom, Ecumenism and Europe

The archbishop of the Church of Sweden, Nathan Söderblom, saw the needs of the European peoples suffering after the First World War as a challenge for the Christian church. The political systems alone could not heal the wounds of the devastated continent, its famine, poverty, political turmoil and military brutality. Remaining animosity between the nations was an obstacle for the rebuilding of a war-ridden society. For the churches no such animosity was acceptable, according to Söderblom, because churches and Christians were not enemies but friends, their friendship transcending borders. As peaceful units the churches ought to combine their efforts to heal the wounds of the society. Of many other ecumenical tasks this one was the most important. — The issue of guilt was primordial after the war, not only for states but also for churches, e.g. French Protestant churches. If the guilt issue threatened political negotiations, churches had to help to overcome that problem. A Christian fellowship was ready both to give and to forgive, according to the theology of peace of Söderblom. — Söderblom's ecumenical theories began to be practised at home in Sweden. He worked purposefully for better relations between the dominating state church and the growing free churches in Sweden. He met new, truly Christian movements with openness. Söderblom's remarkable open-minded attitude, it is suggested here, could be understood thanks to the fact that he essentially was a scholar, all his life wrestling with the truth and the arguments. — Before the First World War Söderblom had notified the international arms race, something that made him look forward to a future European unity. On November 27, 1914, a document «For peace and Christian fellowship» on his initiative was communicated from Uppsala, signed by Protestant churches in Europe and the USA. He never abandoned the hope of peace and ecumenism. As an intellectual European he had friends all over Europe. In England he felt at home with its manner and piety. He loved France, its culture and people, and, above all, the French language. He admired the German people, from which Sweden had learnt so much, but he could not tolerate the extreme nationalism in Germany in the years prior to the war. At the outbreak of the war, when Söderblom lived and worked in Leipzig, the German people had his sympathy, after all, when he saw how in their own eyes they felt totally isolated in Europe.

After the war, Söderblom together with his Swedish Lutheran colleagues, officially and strongly reacted against the French occupation of Ruhr in 1923. The occupation had no support from the League of Nations. He was looking for an international legal system, capable of solving inter-state problems. The opposition against the occupation made Söderblom popular in Germany, understandably, and — for a while — severely criticised in France, even among Protestant churches. His competent concern for justice and the truth gradually restored his good relations with French Protestantism, to a great extent due also to his personal, energetic efforts. The satisfactory outcome was sealed, ecumenically as well as politically, by a carefully planned and very successful visit to Paris in December 1926.